

Ladó Ágota

„KATÓ ÉS A MOZI”

– *Mozi, illetve olvasmányélmények és leányiskolai élet
Csíkszeredában száz évvel ezelőtt¹* –

Csíkszereda vármegyeszékhelyé válását követően, a 19. század végén felgyorsultak – esetenként beindultak – a városfejlődési, modernizációs folyamatok: sorra emelkedtek az új középületek, ezeket idővel a megváltozott igényeknek megfelelő, tágas és díszes lakóházak is követték; új utcák nyíltak, melyeknek a rendezésére, karbantartására és tisztítására is egyre nagyobb figyelmet fordítottak. Ebben az időszakban épült a csíkszeredai polgári leányiskola, valamint a Vigadó, melyek alábbi történetünk szempontjából is kulcsfontosságú létesítmények voltak.

A 19. század végének és a 20. század elejének kisvárosi mindennapjaiba a korabeli sajtó nyújt némi betekintést hírek, beszámolók és vélemények által, illetve ismerünk néhány kézíratos vagy könyv formájában is megjelent visszaemlékezést. Bizonyos dolgokra következtethetünk a sárguló családi fotográfiák, a különböző csoport- és utcaképek alapján. Sejtjük és érezzük azonban, hogy sok minden van, amit nem tudhatunk meg, mégis minden lehetőséget igyekszünk megragadni, hogy felfedjünk, megértsünk még valamit abból, hogy hogyan éltek azok, akik ugyanezeket az utcákat járták, ugyanezeket a tereket lakták be száz évvel ezelőtt. Jelen írás éppen egy ilyen megragadott lehetőség. Egy kísérlet arra, hogy közelebb kerüljünk a polgári leányiskola oktatóinak és növendékeinek valóságához történetük egy meghatározott momentumában.

Az a bizonyos pillanat pedig, melyre vizsgálódásunk során figyelmünket fordítjuk, 1920 tavasza. A már említett tanintézménynek az 1919–1920. iskolai évet összefoglaló értesítőjéből megtudhatjuk, hogy 1920. április 29-én a „*Sport-alap*” javára műsoros estélyt rendeztek a Vigadóban. A műsor kilenc részből állt: voltak benne zenedarabok, népdalok, volt színjáték, labdatánc, énekes tánc, kuplé, élőkép, továbbá

1 A jelen munkát Magyarország Collegium Talentum programja támogatta.

volt egy monológ, Farkas Imre *Kató és a mozi* című kis darabját Jakó Eszti IV. osztályos tanuló adta elő.² A *Csiki Lapokból* kiderül, hogy a rendezvényre valójában április 17-én került sor, ám ettől függetlenül nagy sikernek örvendett. „Az estély kiváló rendezése, a zene- és énekszámok, valamint a szép és látványos táncok betanítása Gaali Emma és Veress Irén tanítónők érdeme, akik fáradságot nem ismerve egy minden részében jól sikerült műsoros estélyt nyújtottak, melyek (sic!) a közönség mindvégig kellemesen szórakozott. Az érdeklődés oly nagy volt a kislánykák szereplése iránt, hogy a Vigadó nagyterme teljesen megtelt. Minden jegy elkel.”³ A kissé magas jegyárak és egy szerencsétlen baleset miatti méltatlanokodás előtt a beszámoló valamennyi műsorszámra kitér, alaposan kiértékelve azokat, valamint a szereplőket. A minket itt különösen érdeklő részről a következőt olvashatjuk: „*Jakó Eszti monológja mindvégig lekötötte a közönség érdeklődését. Kellemes orgánuma, jó előadása van, és biztosan mozog a színpadon.*”⁴

Hogy hol tartott a mozizás Csíkszeredában akkor, amikor a polgári leányiskola tanítónői beválasztották a *Kató és a mozi* című darabot az adománygyűjtő műsorba, majd amikor Jakó Eszti előadta azt a Vigadóban összegyűlt népes közönség előtt, arról Szabó Ádám friss kutatásából tájékozódhatunk.⁵ A tanulmányból világosan kitűnik, hogy ebben az időszakban Polgár Ede Lajos működtette a mozit, akinek mindeddig homályos életrajzát a szerző ezúttal új adatokkal tisztázza. Az innovatív kutatások számára is megkerülhetetlen dr. Nagy András-féle visszaemlékezés így összegzi a csíkszeredai mozizás eme fontos korszakát: „*Akkoriban a vetítógép a terem közepe táján állott háromlábú állványon, valami dobogófélén. Mellette állt Polgár Ede, kézzel forgatta a masinát gyorsabban vagy lassabban aszerint, ahogy tetszett neki a film, vagy már meguntta nézni, különösen a vége felé. Akkoriban a műsor 5–10 perces kis jelenetekből állott, és a képeken mindig esett az eső. A legfőbb tömegsiker – egyébként mint ma is – a rohanás, egymáson átbukfencezés*

2 Császár Jolán igazgató (szerk.): *Csíkszeredai internátussal egybekapcsolt községi polgári leányiskola értesítője az 1919–1920-ik iskolai évről*. Nyomatott Szvoboda Miklós könyvnyomdájában. Csíkszereda, 1920, 8–9. p.

3 *Csiki Lapok*, XXXII. évf. (1920. április 25.) 17. sz. 2. p.

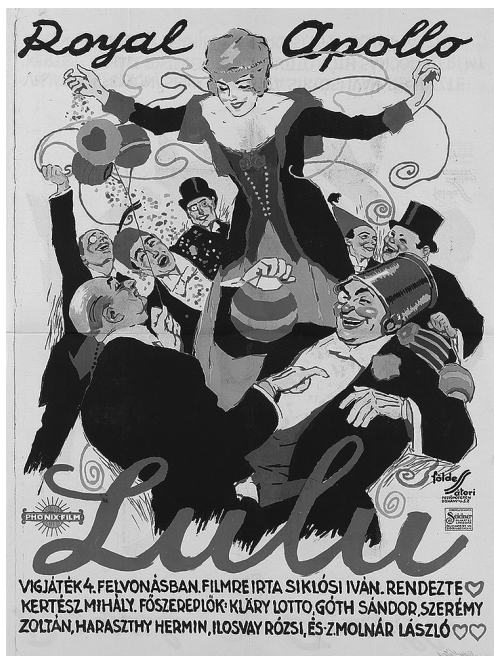
4 Uo.

5 Szabó Ádám: *Vigadás, halálsugár és némaság. A csíkszeredai némafilmes vetítések története*. In Ferenczi Szilárd – Zágonyi Bálint (szerk.): *A mozisátortól a tévétoronyig. Fejezetek a romániai magyar filmzés, televíziózás és mozizás történetéből*. Kolozsvár, 2021, Iskola Alapítvány Kiadó – Filmtett Egyesület, 97–111. p.

és a csihi-puhi aratta. [...] Kezdetben Edus fűzte a magyarázatokot a cselekményhez ilyenformán: »Most a gróf bejött a szobába. Most a kapitány megcsókolta a hölgyet...« Az első nagy filmek az első világháború idején jelentek meg, főképpen dán filmek, talán mert a hadviselő országokban pangott a filmgyártás? Az akkori filmsillagok közül Asta Nielsen, Waldemar Psylander – a nők bálványa –, Olaf Fönss, Max Linder, Zigomar neveire emlékszem. Megjegyzem, a háború vége felé már vetítették az első magyar filmeket is, így például a Janovics Jenő által filmre vitt »Tetemrehívás«-t.⁶

A leányiskola növendékeinek 1920-as, adománygyűjtő előadását megelőző évből viszonylag sok vetítésről tudunk. Csíkszeredában a moziban 1919. március 2-án mutatták be például a *Lulu* című vígjátékot.⁷

A filmről 1918 szeptemberében a következőket írták a *Világban*: „A *Lulu*, mint említettük, vígjáték, és ha nem csal az emlékeztünk, ez a második vígjátéka a »Phönix«-nek a Tavasz a télben című film óta. Vígjátékok dolgában tehát nem oly szapora a gyár, mint drámában, megállapíthatjuk azonban, hogy ez előnyére szolgál a filmeknek, amelyeket végigfutja a legderűsebb líra és elárasztja a tiszta romantika, Pusztay Péter és Szemeremes Ludmilla kirándulásai a vidéki magányból a fővárosba, páratlanul mulatságos helyzeteket idéznek elő, ame-

A *Lulu* című film plakátja.
(A kép forrása: imdb.com)

6 Dr. Nagy András: *Városkép és ami hozzá tartozik...* Csíkszereda, 1995, Pallas-Akadémia, 32.

7 *Csiki Lapok*, XXXI. évf. (1919. március 2.) 8. sz. 2. p.

lyekből két házasság is keletkezik. Az ötletes, derűs bonyodalmakkal tarkított, pazar kiállítású bohóság sikerének főrézese Siklósi Iván, aki bebizonyította ezúttal is, hogy a komoly filmdrámairás mellett mesteri vígjátékot is kiválóan szceníroz. Kertész Mihály friss és találékony rendezése a szokottnál is jobb volt. A színészgárda vitte tulajdonképpen diadalra a darabot. Minden jelenetet bravúrosan játszottak meg a nagytehetségű színészek: Góth Sándor, Szerémy Zoltán, Kläry Lotti (sic!), Ilosvay Rózsi, Haraszi Hermin és Z. Molnár László.⁸ A filmnek minden bizonnyal Csíkszeredában is „határozott és nagy sikere volt”, csakúgy, mint a címszerepet játszó Kläry Lottónak, akiről a Színházi Életben a következőt olvashatta a közönség: „Ez a név hivatott arra, hogy rövidesen ugyanolyan népszerűen csengő legyen, mint akár Henny Portené, akár Asta Nielsené, mert az igazi nagy mozistarok jövője vár Kläry Lottora. Azt, aki a névhez tartozik [...], ismerik bizonyára. Látták már az izgalmas »99« című filmdrámát és sokat kacagtak a »Lulu« kedves bohóságain. Ezekben a mozidarabokban, a Phönix-filmgyár pompás produkcióiban, Kläry Lotto játszotta a női főszerepeket és nemcsak szépségével, de rutinossal és temperamentummal teljes játékával is magára vonta a figyelmet. A »Lulu« vizet prédikáló, de pezsgőt ivó, vidáman lumpoló feministája után már megkezdődött Kläry Lotto népszerűségének útja, amely nevezetes állomásokhoz fog érkezni rövidesen a Phönix-filmgyár újabb attrakcióiban...»⁹

A sokat emlegetett Henny Portent a csíkszeredai mozikedvelők is láthatták, ha ellátogattak *Az óriás ökle* című társadalmi dráma 1919. május 4-én, vasárnap délután 6-kor vagy este 8-kor megkezdett vetítésére, melynek e világhírű színésznő játszotta a főszerepét.

Az 1917-es filmben Diether von Brake szerencsejáték-függő heteket tölt Berlinben, családjától távol. Felesége, Martine aggódik. Diether magyarázata szerint a szerencsejáték jó mód arra, hogy törlessze az adósságait, ám Martine gyanítja, hogy van valami más is, ami férjét Berlinben tartja.¹⁰

8 *Világ*, IX. évf. (1918. szeptember 17.) 217. sz. 12. p.

9 *Színházi Élet*, VII. évf. (1918. október 6–13.) 40. sz. 13. p.

10 *Die Faust des Riesen*. <https://www.imdb.com/title/tt0007934/>. (Utolsó letöltés: 2021. december 13.)

*Jelenet Az óriás ökle című filmből.
(A kép forrása: filmportal.de)*

Részben szintén a szenvedélybetegség okozta problémákkal és az azokból adódó lehetetlen helyzetekkel foglalkozik a Janovics-féle magyar filmgyár *Akik életet cseréltek* című alkotása, melyet 1919. május 18-án láthattak a csíkszeredaiak.¹¹ A korabeli mozi hírek alapján megállapíthatjuk azonban, hogy ebben az időszakban a drámák mellett

*Fekete Mihály Poór Lilivel az Akik életet cseréltek című filmben.
(A kép forrása: hu.wikipedia.org)*

11 *Csiki Lapok*, XXXI. évf. (1919. május 18.) 19. sz. 5. p.

bőven láthatott vígjátékokat, kalandfilmeket, úgynevezett sportképeket, természet utáni felvételeket és egyebeket is a közönség, illetve a híres színészekről és színésznőkről is rendszeresen jelentek meg írások, ismertetőik.

Hogy a csíkszeredai polgári leányiskola növendékei járhattak-e moziba, és ha igen, milyen feltételek mellett, arra az értesítőkből közreadott szabályzatokból próbálhatunk meg következtetni. A korabeli előírásokra az 1911–1912-es és az 1920–1921-es értesítőkből találhatunk példákat. A mozit ugyan egyik szabályzat sem említi, de a korábbiól világossá válik, hogy a tanári testület figyelmét és felügyeletét kiterjesztette a növendékek iskolán kívüli magaviseletére is. A lányok az iskolán kívül töltött idő alatt is az iskolai törvények alatt álltak, színházba, hangversenyre, táncmulatságba csakis az igazgató engedélyével és szülői felügyelet alatt mehettek. A majdnem tíz évvel később közreadott fegyelmi szabályok ebben a tekintetben – kissé rövidítve – a régebbieket ismétlik, ugyanazokat a szórakozási lehetőségeket (színház, hangverseny és ezúttal „művelt körű” táncmulatság) említve. Az előírások alapján úgy tűnik, hogy a polgári leányiskola növendékeinek mind az iskolai, mind pedig a szabadidős tevékenységét szigorúan ellenőrizték, azt azonban nem tudhatjuk biztosan, hogy moziba is csak az igazgató engedélyével és szülői felügyelet alatt mehettek-e a tanulók vagy sem. Egy nagy riadalmat keltő szerencsétlenségnek köszönhetően van tudomásunk azonban arról, hogy a lányoknak volt alkalmuk mozis élményeket szerezni. A *Csíki Lapok* 1919. november 30-án adott hírt a néhány nappal korábban, Jókai *Aranyemberének* vetítése közben történekről. A beszámoló szerint azon a napon nemrég elkészült, új páholyok várták a nézőket, akik – egyéb szórakozási lehetőség hiányában, megragadva az alkalmat – zsúfolásig megtöltötték a Vigadó nagytermét. Különösen a karzaton voltak heringek módjára összehúzóulódva, „nagyobbrészből deákok és leányiskolai tanulók”. Előadás közben a függöny hatalmas robajjal leesett, és nyomban azután a villany kialudt. A közönség köréből valaki elkiáltotta, hogy tűz van, mire olyan pánik tört ki, hogy csupán a szerencsén múlt, hogy nem történt nagyobb tragédia. Az emberek élet-halál harcot vívtak az egyetlen kijárat előtt, sokakat eltapostak, sokaknak a ruháját tépték szét. A nagy tolongásban a karzati új páholyok egy része darabokra törött. Egy kislányt ájultan vittek el, és

sokan kisebb sérüléseket szenvedtek. A történetek után a rendőrség vizsgálatot kezdett az ügyben, és nemsokára fény derült arra, hogy a vézskijáratok kulcsa nem volt meg, illetve hogy oly nagyszámú jegyet adtak el a vetítésre, mely megengedhetetlen lett volna. „A közönség napokig rettegve beszélt a történetekről.”¹²

Természetesen érthető, hogy Jókai Aranyemberének vetítésén „nagyobbrészen deákok és leányiskolai tanulók” vettek részt. Nem tudhatjuk biztosan, hogy a polgári leányiskola növendékei más filmek, vígjátékok, drámák előadásait látogathatták-e, az azonban világos, hogy az 1920 áprilisában bemutatott, adománygyűjtő műsort összeállító tanítónók választása nem véletlenül esett Farkas Imre *Kató és a mozi* című darabjára, hiszen a moziban látottak és történetek minden bizonnyal nagy hatással voltak a lányokra (is).

A Jakó Eszti által előadott mű szerzője feltehetően azonos azzal a Farkas Imrével, aki jogi tanulmányokat végzett, majd a Honvédelmi Minisztériumban dolgozott különböző beosztásokban, de emellett íróként, költőként, operettkomponistaként, zeneszerzőként, rovatvezetőként is nagyon tevékeny és ismert volt.¹³ A *Kató és a mozi* című jelenet Kató vágyakozó monológiájával kezdődik: „*Ha engem egyszer a vászonra vetítenének! Ha én egyszer filmen szerepelhetnék! Azt hiszem, elég kellemes az arcom és elég jó az alakom. Mit gondolnak, kérem? De nem elégednék meg egy úgynevezett társadalmi filmmel. Egy kis úri kisasszony, akit férjhez adnak, aki torkoskodik, aki kényeskedik, aki szép ruhákban jár... nem, ez nem nekem való szerep volna. Én valami vad dolgot szeretnék. Futni a lobogó szélben. Ezer veszély között. Vízpartokon kapaszkodni. Fára mászni lerongyolt ruhákban, annak a veszélye nélkül, hogy szigorúan rám szólna az anyám. Jaj, de nagyszerű dolog lenne, Istenem. Pedig, voltaképpen olyan egyszerű az egész. Tartsunk egy próbát.*”¹⁴ A következő hét képben Kató – egy kalandfilm szereplőjének képzelve magát – eljártssza, hogy sátorban lakik, bölényeket itat, revolverrel pumát lő, égő erdőből menekül, barlangban keres menedéket, gyémántot talál (amit a dalai lámának ajánl fel, amiért cserébe az három sivatagot ad, és az országának a halászlé jogát), indiánokkal harcol hatalmas zajt csapva.

12 Csíki Lapok, XXXI. évf. (1919. november 30.) 47. sz. 2. p.

13 Farkas Imre. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03975/04121.htm>. (Utolsó letöltés: 2021. december 21.)

14 Farkas Imre: *Kató és a mozi*. *Magyar Lányok*, XXIII. évf. (1917. április 1.) 14. sz. 3. p.

A jelenet végéhez közeledve kopogtatnak. Kató figyelni kezd, aztán kimegy. Egy perc múlva visszajön, kezében levéllel: „Egy levél. (Tapogatva nézi.) *Mit jelent ez? Nem lehetetlen, hogy a szomszédból az az úr, aki átnéz ide. Ez valami mozidirektor lesz, valami nagystílű amerikai vállalkozó! Miszter Stephenson, vagy miszter Williamsohn, és most szerződést ajánl. Kileste az alakítóművészetemet, és most bizonyára szerződött a Michigan Projektograph-hoz havi 10.000 dollár fizetéssel.*”¹⁵ Az egész darab egy nagy csattanóval ér véget. Kató felbontja a levelet, amiben ez áll: „*Kisasszony, ha még egyszer ilyen éktelen lármát csinál, és nem hagyja dolgozni a békés szomszédokat, megírom az atyjának.*”¹⁶

Farkas Imre 1917-ben megjelent írását látva nagyon is elképzelhető, hogy Jakó Eszti monológja „*mindvégig lekötötte a közönség érdeklődését*” – amint azt már a polgári leányiskola növendékeinek műsoros estélyéről szóló beszámolóban olvashattuk. A *Kató és a mozi* című jelenet 1920-as, csíkszeredai feldolgozása és előadása egyrészt azt igazolja, hogy a filmek, az azokban megjelenített alternatív világok és valóságok, a színészek és színésznők, a moziba járás és az ott szerzett élmények abban az időben a fiatal lányok érdeklődésének homlokterében álltak, és ezt a tanítónők-tanulók közösen valószínűleg tematizálni akarták, próbálták. (A szövegben egyébként mindvégig megfigyelhető az indiánok és az indiai, indiaiak összemosása. Rejtély, hogy ebben van-e szándékosság, melynek célja a fiatal, mozirajongó lányok naiv lelkesezésének és tudatlanságának a kifigurázása, mint ahogyan az sem világos, hogy ez az esetleges interpretáció mennyire befolyásolta a tanítónők választását.) Farkas Imre ezen alkotásának felbukkanásából másfelől arra is következtethetünk, hogy a *Magyar Lányok* képes hetilap eljutott a csíkszeredai polgári leányiskolába, ahol nemcsak olvastak, de inspirálódtak is az abban közreadott szövegekből. (Kérdés marad, hogy egy 1917-ben közölt mű 1920-as előadása azt jelenti-e, hogy a lapok ebben a változásokkal és bizonytalanságokkal teli időszakban csak néhány év késéssel érkeztek meg a kisvárosba, vagy azt, hogy bizonyos számokhoz és írásokhoz – újabbak hiányában, és mert aktualitásuk nem csorbult – később is visszatértek a csíkszeredai olvasók.) Mindenesetre, ha a leányiskola növendékei olvasták a *Magyar*

15 Uo. 4.

16 Uo.

Lányokban megjelent szépirodalmi alkotásokat és ismeretterjesztő írásokat, akkor minden bizonnyal olvasták *A szerkesztő postáját* is, ahol néha egy-egy rövid válaszbba burkolva olyasmiről is tudomást szerezhettek, amiről egyébként máshol, a családban és iskolában többnyire hallgattak.

*Fények emlékműve, 2021
(49 x 38,5 cm, olaj, vászon)*